

There are no translations available.

Анцишкін І.В.

Історик,

головний зберігач

Нікопольського краєзнавчого музею

м. Нікополь, Україна

[Біографія](#)

Матеріали надані в авторській редакції

Культурне життя в другій половині XIV-XV ст. на українських землях

Період історії, протягом якого ми будемо розглядати розвиток культури на українських землях, пов'язаний з існуванням україно-литовської державності. Після того, як у 60-х роках XIV ст. литовський князь Ольгерд захопив Київ і посадив там свого сина Володимира, почало існувати це державне утворення. Навіть заключення у 1385 р. Кревської унії між Польщею та Литвою не зламало тенденцію розповсюдження української культури і лише експансія польського католицизму, що призвела до повстання Свідрійгайла при князі Казимірі зупинила цей поступ. Все більше став превалювати польський вплив, а католицька церква розгорнула наступ на духовне життя українців-«схизматів».

Але якщо повернутися до питань розвитку культури, слід зауважити, що у цей час вона поділялася на три шари - світська, церковна і народна. Розглянемо послідовно шляхи розвитку цих пластів духовного життя українців, які, до речі, не були антагоністичними, а поєднувалися і перетиналися між собою.

Українське суспільство складало такі різнокультурні групи:

1. Князі та пани - це була верхня верства суспільства, яка визначала соціально-політичний напрям держави, використовуючи такий орган, як Рада панів. Нижче за них стояла шляхта, яка отримувала землю за військову службу. За ними йшли бояри, які виконували адміністративну службу (це звання могли отримати навіть селяни). Ще нижче стояли «панцерні слуги», які служили у війську самі за себе, не приводячи військо. Городельський привілей 1413 р. встановив, що усі шляхтичі повинні бути католиками і дочок видавати лише за католиків, а також мати польські герби. З цього часу верхня верства українського народу почала відриватися від правічної культури.

2. Міщанство концентрувалося у містах і було організовано на німецький лад, поділяючись на корпорації, які з'вилися в Україні у другій половині XIV ст. Цехи мали свої свята, своїх святих, ікони, прапори. Велику роль у містах грало місцеве самоврядування, зорганізоване на засадах Магдебурзького права.

3. Селянство було антиподом шляхти. Чим більше шляхта здобувала прав та багатства, то більше втрачало їх і зuboжило селянство. З 1457 р. усі пани отримали право суду над підлеглим селянством. Але саме тяглове селянство і залишалось середовищем, в якому жила й розвивалась народна українська культура.

4. З XIV ст. в житті України з'явилося козацтво, яке з кожним роком набувало все більшого значення. Життя в степу, серед небезпеки, створило новий тип українця, з новим духом і новою культурою, підґрунтям для якої все ж залишалась традиційна культура України.

Виходячи з цього поділу, можна стверджувати, що головним питанням культурного життя України в той час було національне. Воно давало поштовх усім іншим сферам духовності.

Церковне життя

Литовські великі князі не дуже опікувалися церквою, цю працю перейняли на себе окремі магнати. У Великому Князівстві Литовському найбагатшими церквами були Луцька та Володимирська, які володіли кількома містечками та селами. З монастирів найбагатшими були Києво-Печерський, Михайлівський Золотоверхий та Унівський. Пани брали на себе функції патронату чи «подавань», але вже з XV ст. патронат перетворився на володіння окремими церквами. Вселенський розкол в православ'ї, де, наприклад, константинопольський патріарх Мамма і сам приєднався до унії, призвів до розколу і в українській церкві, де почало існувати декілька митрополитів, які сперечалися і билися між собою. Ця боротьба, до речі, породила великий розділ церковної диспутійної літератури, сплеск якої відбувся у цей час. Кризу в духовному житті українців поглиблювала і католицька церква. В 1345 р. на українських землях з'явився орден францисканців, в XV ст. - бернардинців. Вони давали кращу освіту, але водночас проводили політику колонізації серед українського народу. Наприкінці XV ст. православна церква духовно зубожіла і не могла встояти проти більш культурних та освічених проповідників із Заходу.

Шкільна справа

Як уже згадувалось, Україна, вступивши в склад Литовської Держави, значно перевищувала Литву та Білорусь своєю культурою. Українська мова запанувала в установах. Українці, стаючи урядовцями, вводили в загальний ужиток українське право, звичаї, мову. Православна віра витісняла литовське язичництво. Ще у 1347 р. король Казимір Великий видав українською мовою Вислицький статут. Казимір IV Ягайлович (1492 р.) краще говорив українською, ніж польською. Але відсутність рівноцінної школи призвело до того, що справа освіти потрапила до рук католицьких ченців і протестантських пасторів. У ченців навчання проводилося за старою схоластичною системою. Курс поділявся на дві групи: «привіум» і «квадріум» (арифметика, граматики, синтаксис, поетика, риторика, діалектика і філософія). Мовою викладання була

латинська. Так поступово почалося витиснення української мови з рівня державної. Хоча початкові школи для українців існували в містах, при великих церквах і монастирях. Навчали у таких школах дяки-«установники». Їхня праця винагороджувалася збіжжям та іншими продуктами. На свята учні давали їм «приноси» (дарунки). Наука відбувалася або в хаті дяка, або в «шкілці» при церкві, де вчили читати і писати та церковному співу. Тим більше, що лише у 1491 р. в Кракові було надруковано кириличними літерами слов'янські книги «Октоїх» і «Часослов». В монастирях України й досі лише переписували старі грецькі тексти. Тому, щоб стати освіченою людиною треба було бути католиком. Цьому добрий приклад є Юрій Дрогобич, який закінчив університет у Кракові, а потім став доктором філософії у Болонському університеті, де у 1481 р. його обрано ректором.

Література

З XIV ст. головними творами були книги релігійного змісту, що прийшли на Україну з Болгарії. У 1483 р. була популярна збірка «Приточник», з багатьма уривками із західноєвропейських релігійних легенд. В XV ст. було розповсюджено три видання Печерського Патерика, з розповідями про святих і великомучеників православної церкви. Серед освічених людей того часу ходили акти соборів, послання митрополитів або, наприклад, повчання митрополита Сільвестра священикам. Як бачимо, в той час світської літератури, як такої не існувало. Ну, якщо не вважати за таку збірки законів, як, наприклад, судебник Казиміра Великого, виданий у 1468 р. Читали також літописи, серед яких можна назвати «Короткий Київський літопис». Лише наприкінці XV ст. з'являються переклади творів про Олександра Македонського, Троянську війну, Таудала-лицаря та ін.

Архітектура

Від бурхливої доби XIV-XV ст. залишилося дуже мало архітектурних пам'яток, особливо дерев'яних. Можна припустити, що якраз на цю добу припадає створення українського стилю дерев'яних церков - трибаневих та п'ятибаневих. Тоді ж формувався поділ церкви на три частини: вівтар, власно церкву та приділи. Більше залишилося пам'яток цегляного будівництва. Візантійський вплив поступово в деяких місцях замінюється готичним. Будуються оборонні замки з товстими мурами, бійницями та високими спостережними вежами. З'являються такі цікаві споруди, як церкви-замки (Сутківці, 1476 р.).

Різьба

Починаючи з XV ст. різьба при оздобленні будівель, переважно на камені і дереві, займає поважне місце. В ній також помічається вплив західноєвропейського мистецтва. Кам'яної різьби залишилося небагато, а ось з дерева є достатньо прикладів - іконостасів, декоративних прикрас будівель тощо. Це свідчить про те, що вже з'явилися власні традиції і школи.

Малярство

У XIV-XV ст. церковне малярство в українських землях стояло так високо, що з ним не могли конкурувати західноєвропейські митці. В Польщі того часу саме українці розписували найголовніші костьоли. Так, у 1394-1394 рр. українські майстри з Перемишля розмалювали королівську спальню у краківському замку. Пізніше з грамоти Ягайла 1426 р. відомо прізвище священика Галя, який мав заслуги «в малюванні церков сандомирської, краківської, серадської». Розвинулося в той час і станкове мистецтво. Святі на іконах мали вільні рухи, стрункі постаті, лагідний вираз обличчя. Постаті на іконах звільнилися від візантійської умовності, нерухомості, урочистості і обличчя набувають індивідуального виразу, життя. Ікона Петра Ратенського з Волині прикрашає Успенський собор у Москві. Світське малярство розвивається у Львові, де малюють портрети місцевих можновладців.

Народна творчість

Наприкінці XIV - у першій половині XV ст. розвиток народної творчості відбувався на основі давньоукраїнських фольклорних традицій, в умовах боротьби селян і міщан проти феодального гніту. Обрядова поезія, наприклад, значною мірою звільнилася від культових елементів. Народною мовою творилися прислів'я, приказки, казки, перекази

тощо. Незважаючи на переслідування церкви, зберігалися народні обряди: колядування, щедрування, свято Купала, що їх церковники осуджували, але разом з тим пристосували до своїх свят. Продовжували існувати веснянки, русальні обряди й пісні. В обрядовій поезії (йдеться про жнивні та обжинкові пісні) виникають соціальні, передусім антифеодальні мотиви і настрої. У XV ст. зароджується епічна поезія українського народу - історичні пісні та думи. Одна з найвідоміших і найстаріших - дума про козака Голоту. Усна поетична творчість відігравала значну роль у формуванні й розвитку українського народу.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна прийти до висновку, що у період другої половини XIV-XV ст. культура на українських землях переживала велику духовну кризу. Нові ідеї, релігії, що приходять на Україну, не могли не позначитися на світосприйнятті українців, а звідси розкрити їм нові обрії в культурному житті. Але водночас, незважаючи на тиск із Заходу, оригінальна та високохудожня культура українського народу, продовжуючи кращі традиції давньоукраїнської культури, досягла високого рівня і стала незламним щитом у виживанні українського народу серед бур і лихоліть.

Переклад в електронний вигляд: Діденко К.В.

На нашому сайті Ви можете дізнатися більше про історію Нікопольщини:

- [Історія Нікопольщини](#)

[У разі використання матеріалів цього сайту активне посилання на сайт обов'язкове](#)